

Sadržaj

Uvodne napomene	7
1. Preduslovi i uzroci antipolitike	13
1.1. Stručnost ispred politike	15
1.2. Da ovi odu, a da se oni ne vrate	26
1.3. Razumevanje antipolitike	37
1.4. Antipolitičke ideje u savremenoj političkoj praksi	49
2. Antipolitički izazovi i političke partije	57
2.1. Političke partije između civilnog društva i države	58
2.2. Antipolitika i političke partije u Srbiji.	80
3. Civilno društvo i antipolitika	109
3.1. Civilno društvo na distanci od politike.	110
3.2. Koreni antipolitike i početak tranzicije.	114
3.3. Kako civilno društvo razume distancu.	126
3.4. Ovaj protest (ni)je politički	132
3.5. Nadgledanje i menjanje uloga kao taktike civilnog društva	145
Zaključna razmatranja	159
Reference	163

Uvodne napomene

Možda treba odmah da kažem da ova knjiga nije usmerena protiv politike i političara. Naprotiv, želeo bih da ona doprinese smanjenju distance i prezira koju neki ljudi imaju prema politici, ali ću biti zadovoljan ako makar pomognem da bolje razumemo u čemu je problem.

Ova knjiga se bavi antipolitičkim idejama i njihovoj upotrebi i uticaju na svakodnevnu politiku. Šta su antipolitičke ideje? Ukratko, to je osećaj distance i nepoverenja prema politici, političarima, političkim partijama i institucijama. To je i uverenje da se politika meša u previše društvenih sfera i da je treba sprovesti na drugačiji način. Antipolitika je stav da su svi političari isti, da su svi korumpirani, da je svejedno ko je na vlasti, da partije samo svađaju i dele narod i da je svako ko se bavi politikom pokvaren čovek. Da su političke partije loše i da ih treba zameniti.

Naravno, deo ovih kritika i optužbi nije neutemeljen. Neki političari zaista krađu i lažu. Mnogi od njih ne zaslužuju naše poverenje. Šta više, nepoverenje je u temelju demokratskih ideala – svaka vlast, svaki kvantum moći mora biti proveravan, osporavan i pod lupom javnosti. Ipak, već godinama gledamo kako nepoverenje prelazi u prezir prema političarima i politici. Taj prezir u značajnoj meri prevazilazi nivo koji ti političari zaslužuju, a i vrlo često nije usmeren načelno na sve političare i sve stranke, već samo na neke od njih. Što je najgore, skoro nikad se ne koristi da bi se uspostavili bolji i efikasniji mehanizmi kontrole i nadzora,

čemu kritika i oprez služe u demokratijama. Štaviše, pojavljuju se političari koji taj prezir koriste da se postave i predstave kao predstavnici i spasitelji nezadovoljnih, a skoro po pravilu ne menjaju ništa kada dođu na vlast. Često i vladaju na gore načine od onih koje su smenili.

Iako ste čitajući ove redove zasigurno pomislili i na Srbiju, moja motivacija za ovu knjigu šira je od domaće vizure. Poslednjih nekoliko decenija se politika u razvijenim i novim demokratijama našla u unakrsnom pritisku sa različitih strana. Deo moći joj je oduzet od strane tehnokratske i ekspertske zajednice koja nas je uverila da o nekim pitanjima treba donositi neutralne i naučno zasnovane odluke, te da će nam svima biti bolje ako stručnost bude važnija od politike. Sa druge strane, unutar političkog polja se pojavio čitav niz novih aktera koji su obećavali da će politiku voditi na drugačiji način, da će je vratiti narodu i da će proterati korumpirane centre moći i lobiste. Ove aktere najčešće označavamo kao populiste, a njihova pojava predstavlja najveći politički zemljotres u poslednje dve-tri decenije; i dalje nismo sigurni da li se još uvek desio najveći potres ili sada prisustvujemo smirivanju terena. Populisti izazivaju postojeće institucije i partijske sisteme, obećavaju promenu i rušenje poredaka. Svojom pojavom podstiču nepoverenje, skepticizam i povećavaju distancu između građana i politike. Sa određenim izuzecima o kojima ću detaljnije pisati u knjizi, i dalje nismo posvedočili izgradnji novih institucija i novog načina vođenja politike od strane populističkih aktera, što ne znači da oni ne artikulišu opravdano nezadovoljstvo.

Sa svega nekoliko izuzetaka koji dolaze s leve, populistički spasioци nezadovoljnog naroda su po pravilu autoritarni i koriste strah kako bi se domogli vlasti. Moguće je da politika nikada nije bila racionalan posao, ali se čini da je poslednjih godina sve iracionalnija. Jedan važan deo ovih promena je i antipolitika, odnosno splet ideja koje se kriju iza ovog pojma.

Dakle, osnovno istraživačko pitanje ove knjige jeste kako antipolitičke ideje utiču na politički život i političke prakse. Na

koji način ove ideje koriste političari, a kako nezadovoljni građani. Kako se pod kritikom antipolitike menja predstavnička funkcija i način na koji nas predstavljaju u institucijama? Kako se menjaju taktike i prakse civilnog društva i da li se smanjuje politička participacija? Zbog čega se protesti distanciraju od stranaka i politike i da li se iz tog začaranog kruga može izaći?

Osnovni doprinos ove knjige se ogleda u obuhvatnom pristupu antipolitici – većina dosadašnjih studija posmatra antipolitiku iz vizure jednog aktera (političari, građani, civilno društvo) ili samo kroz jedan od dva korena antipolitike – tehnokratski ili populistički. U ovoj knjizi pokušavam da objedinim sve ove izvore i pravce antipolitike fokusirajući se na ideacionu, odnosno ideološku i narativnu dimenziju fenomena sa ciljem da pokažem da se različiti oblici antipolitike međusobno osnažuju i prepliću, stvarajući svojevrsnu antipolitičku histeriju. Drugim rečima, dubina aktuelne krize predstavničke demokratije se može objasniti kroz sinergiju različitih antipolitičkih izazova.

Iako knjiga nije inspirisana samo Srbijom, pored načelnih i komparativnih uvida, pre svega kada je reč o krizi političkih partija, te položaju civilnog društva, koristiću Srbiju kao studiju slučaja jer se kod nas različiti antipolitički sentimente jasno uočavaju i prepliću. Srbija je kao nestabilna demokratija dobar primer kako antipolitičke ideje urušavaju ionako slabe institucije, te kako produbljuju utemeljeno i nasleđeno nepoverenje prema politici. Istovremeno, Srbija može koristiti i kao primer obe antipolitičke struje – tehnokratske, usled značajnog uticaja evropskih i međunarodnih organizacija na tok tranzicije, te populističke zbog snažnog populističkog talasa koji je preoblikovao partijski sistem Srbije nakon 2008. godine.

Knjiga ima šest osnovnih poglavlja, organizovanih u tri dela, odnosno celine. Prvi deo knjige se bavi konceptom antipolitike – inicijalno kroz analiziranje njenih istorijskih izvora i konteksta u kojem dobija zamah, a koji karakteriše kriza demokratije i demokratskih institucija, ali i pritisak ekspertskih i stručnih krugova

na politiku. Kao dva posebna ishodišta se detaljnije analiziraju tehnokratska i populistička antipolitika. Drugi deo prvog dela pokušava da teorijski uokviri polje antipolitike i da postavi analitički okvir kroz koji možemo da razumemo različite antipolitičke narative. Ovdje je posebno važno da se ukaže na pluralizam izvora, ali i oblika antipolitike – nije svejedno da li antipolitičke ideje dolaze od samih političara i njihovih izazivača, od građana ili od aktera civilnog društva.

Drugi deo knjige se bavi političkim partijama, kao najvažnijim institucijama savremene demokratije, ali i kao institucijama koje su pod najvećom kritikom i udarom antipolitike. U prvom poglavlju analiziram promene kroz koje partije prolaze pod kritikom antipolitičkih ideja u razvijenim i konsolidovanim demokratijama. Reč je o širokom spektru promena koje objašnjavaju i pokazuju dubinu krize demokratskih poredaka, a koje uključuju organizacione i ideološke dimenzije politike. Na primer, zbog kritike da su previše udaljene od građana i članstva, partije uvođe participativne mehanizme odlučivanja kao što su predizbori. Zbog tvrdnje da su sve stranke iste, neke od etabliranih stranaka pojačavaju ideološke elemente i vraćaju ih u prvi plan u kampaњama. Posebnu pažnju posvećujem novim partijama koje antipolitičke ideje unose u mejnstrim i institucije, čime utiču i na stare partije i na način funkcionisanja institucija.

Drugo poglavlje ovog dela se bavi antipolitičkim idejama u Srbiji i načinima na koje političari koriste ove ideje da se približe građanima. Imajući u vidu kratak i specifičan razvoj višepartizma u Srbiji, nije moguće u potpunosti primeniti istu matricu kao i pri analizi starih evropskih partija, pa se fokusiram na ideološku ravan i narative koje koriste stare i nove partije. Polazna tačka je populistički talas koji se pojavio u Srbiji u drugoj deceniji 21. veka, a akcenat stavljam i na nepoverenje u opozicione stranke i brojne nove aktere koji na različite načine kombinuju antipolitičke elemente u pokušaju da privuku distancirane birače.

Treći deo knjige posvećen je civilnom društvu. Kao i kod partija, u prvom delu postavljam okvir za razmatranje kompleksnog odnosa civilnog društva i države, kako u starim, tako i u novim postkomunističkim demokratijama. Nasleđe komunizma je od velikog značaja zbog snažnog antietatističkog nasleđa u mnogim državama na istoku Evrope, koje se u savremenim društvima i dalje oseća kroz distancu civilnog društva prema politici i političkom društvu. Ova distanca je očekivana jer civilno društvo nadgleda i kontroliše državu, ali se distanca uočava kao problem kada se javi potreba za saradnjom sa državom i njenim institucijama. Drugo poglavlje ovog dela posmatra položaj savremenog civilnog društva u Srbiji u odnosu na političku ravan. Prvo se bavim distancom koju akteri civilnog društva osećaju prema državi i time da li se ona menja poslednjih godina, što predstavlja uvod u analizu specifičnih taktika koje organizacije civilnog društva primenjuju kako bi reagovala na sve snažnije autoritarne tendencije u društvu. Ovo se pre svega odnosi na povlačenje organizacija civilnog društva iz zakonodavnih konsultacija, i fokusiranje na nadzornu i kontrolnu funkciju. Posebno važan deo ove analize je i posmatranje protestnih talasa u poslednjih 10-ak godina i njihovo balansiranje između civilnog i političkog polja i svojevrsna borba sa antipolitičkim stavovima građana.

Knjiga nije proizvod jednog istraživačkog projekta, već više paralelnih studija u kojima sam učestvovao zajedno sa kolegama sa Fakulteta političkih nauka. Zbog toga knjiga nema simetričnu strukturu, te se pristupi razlikuju u delovima koji se bave političkim partijama i civilnim društvom, ali mi se činilo da to pokazuje pluralnost pristupa u istraživanju antipolitike, a da ne oduzima od metodološke koherentnosti. Posebnu zahvalnost dugujem recenzentima knjige, profesorima Danilu Vukoviću sa Pravnog fakulteta i Jeleni Lončar sa Fakulteta političkih nauka, te višoj naučnoj saradnici Gazeli Pudar Draško sa Instituta za filozofiju i društvenu teoriju, kao i kolegama Lani Avakumović i Vuji Iliću koji su čitali i komentarisali neka od poglavlja knjige. Dodatnu

zahvalnost dugujem studentima univerziteta u Srbiji koji su na samom kraju pisanja ove knjige pokrenuli blokade i proteste, te sa jedne strane postavili pitanje o potrebi pisanja još jednog poglavlja (iako za sada svi zaključci iz studije stoje), ali i ukazali na neko bolje sutra koje dolazi.